

NOVE KNJIČE

METAFIZIKA, MATERIALIZEM, ETIKA, UTOPIJA

Cvetka Hedžet Tóth, *Hermenevtika metafizike*
Društvo 2000, Ljubljana 2008

Cvetka Hedžet Tóth, profesorica na ljubljanski Filozofski fakulteti, v knjigi z naslovom *Hermenevtika metafizike* in podnaslovom *Metafizika – materializem – etika – utopija* postavlja vprašanje, kako in čemu negovati metafiziko v pometafizični dobi. Odgovor nanj nakazuje v razpravah o teoretično sicer raznorodnih avtorjih, med njimi tudi takih, ki izhajajo iz protestantskega izročila, vendar pa je vsem skupno pritrjevanje življenju. Avtorica v delu ne skriva lastnega filozofskega prepričanja: upira se zatajevanju življenja v filozofiji, njeni politizaciji in zazrtosti v preteklost ter opozarja na nujnost globalne odgovornosti za prihodnost; poudarja pomen svetosti bivanja in se zavzema za etiko, ki ne bo protinaravna. Naklonjena je filozofiji, ki neguje idejo sreče, pri čemer izstopa materialistična filozofska tradicija. Poudarja – tako kot v svojih prejšnjih delih – pomen utopičnega mišljenja za razvoj humanistike. Utopiji se filozofija ne sme odreči, saj utopično mišljenje transcendirata stvarnost in išče alternativo svetu, kakršen je; utopično mišljenje je anticipiranje prihodnosti in bo, kakor je avtorica zapisala v svoji predzadnji knjigi, »vedno povezano s presežnostnim mišljenjem, ki ima pogled usmerjen naprej« (*Med metafiziko in etiko*, 2002, str. 151), kajti upanje in utopija sta povezana s samim človekovim bistvom. A prihodnosti, opozarja v novi knjigi, ni mogoče konstruirati. Filozofinja razmišlja o utopiji solidarnega človeštva in trdi, da je solidarnost pravzaprav pravičnost; globalni svet, v katerem je zmagala tržna ekonomija, je vse prej kot svet solidarnosti in pravičnosti, zato je prepričana, da bi morala biti globalizacija tudi etizacija. Sprašuje se, zakaj je pojem tolerance izpodrinil pojem solidarnosti, in predlaga: »Več vzajemnosti

NOVE KNJIČE

in solidarnosti kot temelj naše identitete, ki ohranja pluralizem in toleranco, naj bo naš orientacijski čut« (str. 357), tj. »čut za sočutje (vživljanje)« (str. 393).

Knjiga obsega 499 strani in je razdeljena na tri dele, vsakega pa sestavljajo po tri samostojne študije. Prvo študijo prvega dela z naslovom *O brezpogojnem* filozofinja namenja razpravljanju o precej zamolčanem vplivu Arthurja Schopenhauerja na Friedricha Nietzscheja. Avtorica poudarja odrešensko stran filozofije obeh filozofov in ugotavlja, da gre pri njiju za »hermenevtiko bivajočega, ki ji je svet uspelo razvozlati oziroma dešifrirati skozi pojem življenja« (str. 67). Nietzscheja je nagovorila vedrina Schopenhauerjeve filozofije, doumel je, »da Schopenhauer nikakor ni [...] zaklinjalec pesimizma, ampak pesimizem zaustavlja [...]« (str. 49). Schopenhauer in Nietzsche sta predvsem filozofa življenja, njuna filozofija zato ni vednost, trdi avtorica, ampak modrost sveta, njuna etika pa je etika biti – ponaravljena etika brez tiranije dobrega. Etiko biti izraža misel starogrškega pesnika Pindarja *Postani takšen, za kakršnega se spoznaš, da si*, ki jo Nietzsche povzema v več delih in z njo opisuje lastno filozofsko oblikovanje, pa tudi svoj odnos do Schopenhauerja. Samospoznanje in spoznanje sveta sta, kot piše Cvetka Hedžet Tóth, neločljivi, resnična vsebina morale pa je *Suum cuique* (Vsakomur svoje) in *Neminem laede, imo omnes quantum potes, iuva* (Nikomur ne škoduj, temveč vsem pomagaj, kolikor moreš). Filozofinja trdi, da sta nas Schopenhauer in Nietzsche »prepričala v emancipacijsko poslanstvo etizacije sveta, ki tudi politiko razume vedno samo kot sredstvo, nikdar kot cilj« (str. 13).

Razpravi o Schopenhauerju in Nietzscheju sledi študija o protestantskem teologu in filozofu Paulu Tillichu in njegovi teologiji brez Boga oz. religiji konkretnega duha. V njej avtorica poudarja, da ateizacija ni razlog za opuščanje pojma svetosti. Tillich religije ne razume kot Božje razodetje, temveč kot ustvarjalno prvino in funkcijo človekovega duha. Avtorica predstavlja njegovo pojmovanje svetega in brezpogojnega. Sveto je zakramentalni temelj vseh religij, je *najvišja skrb* za celoto bivajočega. Tillich je prepričan, da brezpogojno ni bitje, ampak kvaliteta; vera je usmerjenost k brezpogojnemu prek simbolov, Bog je simbol za brezpogojno. Religije, poudarja filozofinja, po

NOVE KNJIGE

Tillichu ni mogoče misliti brez ateističnega elementa, ki ga v *Svetem pismu* izraža izrek *Ne delaj si rezane podobe* (2 Mz 20,4). Razmišlja tudi o Tillichovem prizadevanju za *pozitiven odnos med katolicizmom in protestantizmom* in navaja njegovo zahtevo, zapisano v delu *Sistematska teologija*, da se mora »protestantsko načelo« združiti s »katoliško substanco«. Katolicizem poudarja svetost biti in je zato zakramentalna religija, protestantizem pa se osredinja na svetost najstva in je eshatološka religija. Tillich trdi, da protestantizem potrebuje *večni dotok zakramentalnih elementov* iz katolicizma in celo da se protestantizem in katolicizem ohranjata zaradi slabosti drug drugega. Tillichova misel je na meji med filozofijo in teologijo, njegovo razumevanje protestantizma je filozofsko in Tillich je, piše avtorica, mnogim filozofom, tudi frankfurtski šoli, »pokazal, kako je *logos* prežet z življenjem, tudi tam, kjer se zdi, da filozofijo obvladuje čista teonomija [...], v svojem najbolj skrajnem pomenu je filozofija *brezpogojnost čistega spraševanja*, teologija *brezpogojnost čistega odgovarjanja*, na podlagi čiste prevzetosti s svetim ali brezpogojno skrbjo za celoto biti oziroma bivajočega« (str. 92). Skrb za celoto bivajočega je temelj za ohranjanje ideje nesmrtnosti, ki se ji po Tillichovem učencu Adornu filozofija ne more več odreči.

Tudi etični nazori Alberta Schweitzerja, protestantskega teologa, filozofa, muzikologa in zdravnika, ki mu je posvečena naslednja razprava, so izraz brezmejne odgovornosti za celoto bivajočega in življenja na Zemlji. Njegova filozofija, ki veliko dolguje Schopenhauerjevi in Nietzschejevi misli, je predvsem filozofija kulture in etika. Schweitzer ugotavlja, da je tehnični napredek prevladal nad kulturo, filozofija, ki bi morala biti *voditeljica in ohranjevalka občega uma*, pa se je odtujila svetu. Kulturo občuti kot nekaj svetovljanskega in avtorica se sprašuje, »ali ni njegov eskapizem kot izbrani stil življenja posledica uvida v skrajno razdiralno vlogo nacionalizma, ki se mu je lahko izognil samo v 'divjini' Afrike« (str. 117). Schweitzerjeva etika izhaja iz pesimističnega spoznanja o svetu, a je kljub temu optimistična in si prizadeva za svetovno solidarnost; je etika predanosti življenju in strahospoštovanja do njega ter samoizpopolnjevanja. Zaradi svojega etičnega univerzalizma je Schweitzer, poudarja Cvetka Hedžet Tóth, predhodnik ideje o svetovnem etosu.

NOVE KNJIČE

V drugem delu knjige z naslovom *Trdovratnost morale* avtorica razmišlja o ontologiji in materialni etiki vrednot Nicolaia Hartmanna. Predstavlja njegov obrat k materializmu in poskus, da bi presešel spor med idealizmom in materializmom. Njegova ontologija, ki je temeljna filozofska disciplina, je v nasprotju s tradicionalno izrazito tostranska. Religija si je v zgodovini lastila monopol nad etiko, Hartmann pa nas, kot poudarja filozofinja, prepričuje, da etika ne potrebuje teoloških sredstev in da je ateizem izraz človekovega dostojanstva. Hartmann vrednote misli kot samostojne bitnosti na način Platonovih idej, čeprav platonizem odklanja. Nosilec vrednot je človek, ki je avtonomno in svobodno bitje; človek se o vrednotah odloča sam ter je za svoje odločitve tudi odgovoren.

V naslednjem poglavju avtorica razpravlja o Kocbekovi etiki življenja in biocentrični metafiziki. Kocbek neguje kozmični čut, njegovo panteizirano krščanstvo filozofinja označuje za zaustavljeni pesimizem in navaja njegovo misel, da *metafizika ni nikakršen sistem, ampak določen človekov čut za odnose, ki naj jih njegova celotnost vzdržuje s celotnostjo vesolja*. Kocbekova onaravljena etika je planetarna etika medčloveške solidarnosti, njegovo pojmovanje svetosti življenja pa je po avtoričinih besedah temelj za sprejetje načela svetovnega etosa.

Filozofinja piše o nujnosti globalne oziroma univerzalne etike in razmišlja tudi o izhodiščih za nov svetovni red in nov svetovni etos, kakor sta jih predlagala Hans Küng in *Deklaracija o univerzalnem etosu*. Trdi, da gre pri svetovnem etosu, ki ni kakšna nova religija ali ideologija, za temelje humanizma, in verjame, »da se da z njim ohranjati najbolj dragoceno, namreč življenje in z njim povezano vso že ogroženo svetovno bit« (str. 270). Svetovni etos je lahko po Küngu učinkovit samo, če izhaja iz najširšega družbenega konsenza. Omogoča ga zlato pravilo, skupno vsem etičnim tradicijam: *Česar sam ne želiš, tega ne delaj drugim*, oziroma: *Kar želiš, da drugi storijo tebi, tudi ti stori njim*. To je minimalen, zgodovinski temelj univerzalnosti.

Tretji del knjige ima naslov *Prednost biti pred utopijo*. V študiji *Avtobiografija spolitiziranega življenja* avtorica predstavlja razmišljanja angleškega zgodovinarja Erica Hobsbawma, čigar levičarstvo »brez spolitiziranega in ideološkega priokusa opozarja na držo, v kateri se še vedno mnogi prepoznamo« (str. 318), zato se noče odpovedati ideji

NOVE KNJIČE

o organizirani solidarnosti. Ob branju njegove avtobiografije *Zanimivi časi: Moje doživetje 20. stoletja* razmišlja o študentskem uporništvu generacije '68, ki je zahtevala »samo odprte možnosti za življenje, z ničimer omejene možnosti, ki smo jih takrat imenovali *tisoč lotosovih cvetov*« (str. 322). S Hobsbawmom avtorica nasprotuje ideji o koncu zgodovine in opozarja, da je kljub nevarnosti popolnega uničenja treba verjeti v boljši in pravičnejši svet in da globalizacija ne sme postati homogenizacija.

V naslednji študiji filozofinja ugotavlja, da metafizika zla in dialektika nemorale, s katerima smo soočeni v najnovejši zgodovini, tradicionalno filozofijo in pojme, kot je napredek, v marsičem postavljata pod vprašaj. S Theodorjem W. Adornom, Hansom Jonasom ter s teologi Dorotheejo Sölle, Johannom Baptistom Metzom in Jürgenom Moltmannom razmišlja o zaznamovanosti filozofije in teologije z zavestjo o holokavstu. Za Adornom sprašuje, »kako se soočiti z bolečino Auschwitza, zaradi česar je ranjena tudi večnost in [...] je bila med drugim posamezniku kratena pravica do individualne smrti« (str. 373). Razmišlja o tem, ali ni izvor zla prav etika kot ponotranjena represija in tiranija. Avtorica navaja pričevanja o trpljenju in umiranju ljudi zaradi industrije smrti v delih književnikov Danila Kiša, Lojzeta Krakarja, Borisa Pahorja, Imreja Kertésza, Elieja Wiesla in Prima Levija. Ugotavlja, da je bila iz velikega dela sodobne filozofije izgnana ideja nesmrtnosti, »kot da bi holokavst človeku jemal pravico, da je bitje transcendence, in reduciral njegovo doživljanje na čas brez konca v *nič* – in ne kot čas brez konca v *večnost*« (str. 391), ter z Adornom in Jonasom odločno vztraja pri tej ideji, ki je ni več mogoče misliti ob tradicionalnih metafizičnih predpostavkah in tudi ni več nezdružljiva z ateizmom.

Delo *Hermenevtika metafizike* sklepa študija o pometafizični filozofiji sodobnega nemškega filozofa Petra Sloterdijka, ki išče pot od stare, v veliki meri protiživljenjsko usmerjene metafizike k življenju samemu in skuša metafiziko »dekantirati«, jo kot dobro staro vino odliti od usedlin preteklosti in politizacije ter preleti v nove mehove. Sloterdijkova misel metafiziko ohranja, vendar ta, prizemljena metafizika ni več usmerjena k smrti, temveč k rojstvu in odkrivanju novih utopičnih perspektiv ter upanja, da bo človeštvo obvladalo destruk-

NOVE KNJIČE

tivne sile, ki v človeku izbruhnejo na visoki stopnji razvoja moči in zaradi katerih je kulturni napredek tudi napredek barbarstva. Filozofija po Sloterdijku pomirja agresijo in budi ljubezen in prijateljstvo, zato se mora otresti historičnosti, ki je, piše avtorica, samo zgodovinsko geslo za depresivnost, in se usmeriti k življenju. Postati bi morala, kot zahteva Sloterdijk, predvsem *tehnika sreče*.

Avtoričin odgovor na vprašanje »Kako ohranjati metafiziko v tej pometafizični dobi?« (str. 12) je mogoče razbrati iz celote *Hermenevtike metafizike*; a čeprav na vprašanje, kaj je metafizika, ni mogoče dokončno odgovoriti, saj je njen predmet odprt, pa študije, zbrane v tem delu, izražajo prepričanje, da človek 21. stoletja potrebuje prizemljeno metafiziko, ki je opustila platonsko zasvetovje, metafiziko, ki se ne odpoveduje utopičnemu mišljenju, saj je to že v samem temelju humanistike. Delo Cvetke Hedžet Tóth je nedvomno spodbuda za razvoj humanistike pri nas; in kot je v predgovoru k delu zapisala avtorica, »brez solidne humanistike ni trdnega temelja za kulturo, in kar je še toliko pomembneje, znotraj naroda, v katerem velja, da je kulturotvorno narodotvorno – povedano ob 500. obletnici rojstva Primoža Trubarja« (str. 37). *Hermenevtika metafizike* predstavlja tisto filozofsko tradicijo, ki je prisluhnila klicu »Nazaj k življenju« in ki poudarja človekovo potrebo po etičnem, etiko nenasilja, pomen svetosti bivanja, nasprotuje izgonu ideje o nesmrtnosti ter neguje idejo o medčloveški solidarnosti in človekovem dostojanstvu. Delo Cvetke Hedžet Tóth se ne odpoveduje utopičnemu upanju na spremembo sveta in se zavzema za ideal neodtujenega bivanja, zato je tudi prispevek k oživitvi utopistike.

Andrej Leskovic